

ТУРИЗМНИ ХИЗМАТЛАР СОҲАСИДА ҚўЛАШ ТИПОЛОГИЯСИ**Ш.Х.Мухитдинов***Қарши давлат университети Туризм ва маркетинг
кафедраси доценти*

Аннотация: Ушбу мақолада туризмни хизматлар соҳасида қўлаш типологияси ва уни ҳар ҳил мезонларини топиш турли фанлар контекстида ушбу ҳодисанинг мураккаблигини кўрсатиш, энг қадимгиларидан тортиб то-ҳозирги замонгача бўлган жаҳон назарий тушунчалари чуқур таҳлил қилинган

Калит сўзлари: туристлар типологияси, мезонлар, ижтимоий, психологик, маданий ва иқтисодий жараёнлар, туризм хизматларини истъемолчилари, Туристик айланма ҳаракат

Минтақа туризмни ривожлантиришда туристлар типологиясига оид назарий тадқиқотлар ва уларнинг турларини, ҳар ҳил мезонларини топиш шарт. Туризм турларни таҳлил қилишдан мақсад турли фанлар контекстида ушбу ҳодисанинг мураккаблигини кўрсатиш, энг қадимгиларидан тортиб то-ҳозирги замонгача бўлган жаҳон назарий тушунчаларини таҳлил қилиш ва туризмнинг кўп тармоқлилигига мос келадиган янги типологияни таклиф қилишдан иборат. Дунё бўйлаб илмий марказларнинг тадқиқотчилари ва назариётчилари одатда тақдим этилган фанлар асосида типологияни шакллантирадилар ва шунинг учун илмий тадқиқотларда турли назарий қарашлар тадқиқ этилади ва фойдаланилади. Бу турли илмий назарий қарашлар, шунингдек, кўплаб ривожланган мамлакатларда тадқиқот тажрибалари натижаларини таққослаш билан боғлиқ муаммоларни назарда тутди. Бугунги кунда туризмни турли ҳил қарашлар билан тадқиқ қилиш мумкин ва илмий деб ҳисобланган, балки кўп даражаларда кўриб чиқиши мумкин бўлган одатда у фазовий, ижтимоий, психологик, маданий ва иқтисодий ҳодиса сифатида қаралиши нуқтаи назардан ёритиб келинмоқда. Кўпгина илмий тадқиқотларда ва кўплаб мутахассислар томонидан иқтисодиётнинг доимий жадал ривожланаётган соҳаларидан бири сифатида қаралади ва у кўплаб мамлакатлар, минтақалар ва шаҳарлар иқтисодий ривожланишининг муҳим омили ҳисобланади. Буни глобал миқёсда, шунингдек, алоҳида мамлакатлар ва минтақалар бўйича сайёҳлик оқимида оид статистик маълумотлар тасдиқлайди. Алоҳида марказларда батафсил тадқиқотларни бошлашда туристик типологияларни таҳлил қилиш керак, гарчи маълумотларнинг жуда кўп миқдори мавжудлигини ҳисобга олиш керак, бу эса янги типологик миқёсни таклиф қилишни ва иложи бўлса, қиёсий тадқиқот ўтказиш шартдир.

Тадқиқотда туризм хизматларини истъемолчиларининг 1-расмда тасвирланган туристлар турларини ва туристик сегментлар ҳамда гуруҳларга ажратиладиган, ўз

навбатида, туризмнинг маълум бир тури билан шуғулланадиган ва аниқ йўналишларни танлайдиган туристларга бўлинган типологияларнинг таснифлаш мумкин бўлган иккита соҳани санаб ўтади.



1-расм. Туризмни хизматлар соҳасида қўлаш типологияси жараёни

Бу типологиялар асосан феноменологик тадқиқотлар, назарий контсептуализация ва социологик таҳлиллар асосида тузилган бўлиб туристлар гуруҳларини турмуш тарзига қараб аниқлашда ягона мезон эмас, балки инсоннинг ўз ҳаётига умумий муносабати асосида бўлади. Буни қилиш жуда қийин, чунки жамиятдаги тенденция ва иқтисодий вазият вақт ўтиши билан жуда кучли ўзгаришларга дучор бўлади. Туристларнинг турмуш тарзига кўра тўрт гуруҳга бўлинади: завқ изловчилар, мойил туристлар, оилавий туристлар ва фақат дам олувчилар. Таснифлашни ҳисобга олган ҳолда, аниқланган гуруҳлар доимо ўзгариб туришини ва улар орасидаги чегаралар жуда ноаниқ эканлигини ёдда тутиш керак.

Туристлик айланма ҳаракат бу турист билан туристик фирма ўртасида ҳосил бўладиган, туристик фаолият даромадларидан бюджетга пул тушумларининг ва туризмни ривожлантиришга инвестициялар ҳамда туристик оқимларни туристик маҳсулотларга томон ҳаракат йўналишини кўрсатувчи иқтисодий ва ҳуқуқий муносабатлар тизимидан иборат бўлади. Туристлик айланма ҳаракат қўйидаги схема бўйича амалга оширилади:

- ❖ турист турйўлланма учун турфирмага пул тўлайди;
- ❖ турфирма туристга турйўлланма беради;
- ❖ турист турйўлланмани турмаҳсулотга яъни турзим тамонидан кўрсатиладиган конкрет хизматларга алмаштиради;
- ❖ турмаҳсулотни реализация қилишда турист маълум туристик тасаввур олиш жараёнида у тўлаган пулнинг билвосита қайтиш жараёни юз беради;
- ❖ турфирма туристик хизмат бозорини ривожлантириш учун турдош тармоқлар билан биргаликда турмаҳсулотни яратишга инвестициялар киритади;

- ❖ турфирма турмахсулотнинг янги турларини олишга ҳаракат қилади;
- ❖ турфирма бюджетга турли турдаги йиғимларни ва солиқларни тўлайди.

Туристик бозорни амал қилиши ва у билан боғлиқ бўлмаган туристик индустрия корхоналари яққол акс эттирилган турли омиллар таъсир қилади. Туристик бозорни амал қилиши мавсумийлигининг бирламчи омиллар (факторлар)ига табиий – иқлим шароитлари киради:

Иккиламчи омилларга қўйидагилар киради:

- ❖ иқтисодий товар ва хизматлар истеъмоли таркиби, талаб тўлов қобилиятини тақлиф орқали шакллантириш;
- ❖ эркин, бўш (мустақил) вақт мавжудлиги;
- ❖ демографик – ёши, жинси ва бошқа белгилари бўйича дифференциялашган талаб;
- ❖ психологик (руҳий) – одатлар, диди (таълим хоҳиш) моддаси;
- ❖ технологик – сифатли хизматларни комплекс тақдим этиш билан боғлиқ омиллар

Иқтисодий моделларни қўйидагича турларга ажратиш қабул қилинган: омилли (омилли), таркибий (структуравий) ва аралаш, халқ хўжалиги ривожланиш кўрсаткичларини йиғиш даражасига қараб макроиқтисодий, тармоқлараро, районлараро, тармоқли, регионал моделлар бўлиши мумкин. Халқ хўжалигининг ривожланиш жиҳатларига қараб моделлар асосий фондлар, меҳнат ресурслари, молия тизими ҳамда нарх шаклланиши каби турларга бўлиниши мумкин. Омилли моделлар у ёки бу иқтисодий кўрсаткичли даражаси ва динамикасининг унга таъсир этувчи кўрсаткичлар - сабаблар даражаси ва динамикасига боғлиқлигини тавсифлайди.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак бозор кўпгина функцияларни амалга оширади, жумладан информатсион (маълумот, ахборот), воситачилик тартибга солувчи, нархни шакллантирувчи, рағбатлантирувчи, яратувчи - вайрон қилувчи, дифференциоловчи ва ҳ.к. Туристик бозорни уч субъектини ажратиш кўрсатиш мумкин: жумладан туристларнинг ўзлари (турмахсулот истеъмолчилари), туроператорлар ва турагентлар.